

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата філологічних наук, доцента

кафедри загального мовознавства і германістики

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Балабан Олени Олександрівни

на дисертацію Степанова Віталія Валерійовича

“Лінгвосинергетичний аспект концепту ПОЛІТИКА в сучасному американському англomовному дискурсі”,

подану на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії

за спеціальністю 035 Філологія

(Запоріжжя, 2021. 259 стор. + додатки, повний обсяг дисертації – 435 с.)

Поява нової лінгвосинергетичної парадигми в мовознавстві, як інтегральної та трансдисциплінарної, посприяло тому, що сосюрівський синхронізм та системно-структурний підхід до аналізу мовних явищ було зміщено з дихотомічних опозицій на тріадні структури. Тернарність лінгвістичних досліджень підтверджується працями останніх років (Т.О. Анохіна, О.О. Борисов, Н.О. Стефанова, О.О. Черхава, М.О. Шутова та ін.), і вже немає сумніву, що теорія самоорганізаційних систем стане невід’ємною методологічною основою для аналізу мовних явищ. Водночас, політичний дискурс, як один із “детонаторів” збагачення та поповнення лексики, паралельно зазнав “буму” лінгвокогнітивних досліджень на початку ХХІ ст. (А.М. Баранов, С.А. Жаботинська, Д.М. Каліщук, Л.Б. Нагорна, Л.Р. Небелюк, Г.В. Степаненко, А.П. Чудінов та ін.).

Дисертація Степанова В.В. виконана саме в руслі синергетичних настанов із метою відтворення поточної стадії динамізму концепту ПОЛІТИКА як мінливої самоподібно ревалоризованої інформації у свідомості сучасного американського соціуму, що в когнітивно-синергетичному ракурсі візуалізується у формі класичної польової моделі (ядро – ближня – дальня – крайня периферія), об’єктивуючись відповідними лінгвістичними ресурсами.

Актуальність роботи зумовлена, по-перше, домінантним статусом динамічних студій у лінгвістиці зокрема та в міждисциплінарній сфері загалом, що мотивує трактувати й вивчати однойменний концепт саме як динамічно обрамлену ментальну структуру з її еволюційною ревалоризацією крізь призму суспільної свідомості. По-друге, вибір концепту ПОЛІТИКА визначений антропоцентричною спрямованістю сучасної науки (з одного боку), а також релевантністю названого концепту для цивілізації (з іншого): попри будь-які обставини людство завжди прагне жити краще, тому переосмислює набуті стратегії державного управління в дусі сучасності. По-третє, зважаючи на порівняно молодий вік динамічних студій, наразі ще не проводилося вивчення концепту ПОЛІТИКА саме з позицій його динамічної онтології в суспільній свідомості, зокрема американській, що викликає потребу заповнити зазначену прогалину в лінгвістичній сфері.

Наукову новизну обґрунтовано тим, що **вперше:**

1) концепт ПОЛІТИКА в когнітивно-синергетичному вимірі досліджується в сучасному американському англомовному дискурсі як динамічне явище з реконструкціями у формі польової моделі;

2) розкривається паралельний прикладний потенціал як мережевого, так і матричного формату в реконструкції польової моделі ідентичного концепту;

3) для побудови когнітивної моделі концепту ПОЛІТИКА використовується новаторський принцип екстраполяції однієї методики на іншу (“семантика лінгвальних мереж” конвертується в семантико-когнітивний аналіз через операції когнітивної інтерпретації та промінантності);

4) для генерування синергетичної моделі концепту ПОЛІТИКА залучається новаторський принцип геометричної конвертації отриманих за компонентним аналізом та методикою визначення логічних предикатів матриць у розрізі самоподібно організованої цілісної системи-концепту;

5) динамізм осмислень концепту ПОЛІТИКА в американському варіанті англійської мови фіксується за польовою моделлю як у когнітивному, так і в синергетичному вимірі.

Теоретичне значення для лінгвістики та германістики у роботі вирішується завдяки тому, що здійснюється новий погляд на польову модель концепту як динамічну систему в свідомості американського соціуму зокрема та будь-якої спільноти загалом, яка виводиться як через мережевий, так і через матричний формат за новими комбінованими методиками (“семантика лінгвальних мереж” + когнітивна інтерпретація + промінантність = семантико-когнітивний аналіз; компонентний аналіз / визначення логічних предикатів + когнітивна інтерпретація + промінантність = гомотетія).

Практична цінність роботи вбачається в можливості використання результатів дослідження для укладання нових навчальних курсів із таких філологічних дисциплін як “Методологія лінгвістичних досліджень”, “Корпусна лінгвістика”, “Теорія дискурсу”, “Лінгвістична семантика”, “Лінгвістична прагматика”, “Когнітивна лінгвістика”, “Лінгвосинергетика” тощо. Імплементована методика дослідження концепту ПОЛІТИКА може бути застосована для розроблення нових навчальних програм із політології, соціології, психології та інших соціальних наук (поряд із уточненням результатів дослідницьких студій у названих галузях).

Емпіричний базис дослідження для вивчення синергетичного виміру концепту ПОЛІТИКА становить кілька власноруч дібраних корпусів. По-перше, взято дефініції лексеми *politics*, а також її синоніми та ідіоми з 30 словників (15 лінгвістичних, 7 політичних, 8 тезаурусних та ідіоматичних). По-друге, укладено дві дискурсивні вибірки реалізації концепту в політичній та публіцистичній сферах Сполучених Штатів (480 висловлювань: 300 цитат президентів, 180 цитат знаменитостей про політику). Для вивчення когнітивного виміру концепту ПОЛІТИКА обрано Корпус сучасної англійської мови американського варіанта (СОСА), із якого методами випадкової та суцільної вибірки вилучено 1000 контекстів вживання слова *politics* як імені

концепту в американській спільноті.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (362 одиниці, із них 127 іноземною мовою), лексикографічної (27 одиниць) та ілюстративної літератури (195 одиниць), а також трьох додатків. Повний обсяг дисертації (з додатками) становить 435 сторінок, основний текст – 195 сторінок. Робота має 5 таблиць (2 в основному тексті, 3 у додатках), 23 рисунки та 3 додатки, у яких наведено фактичний матеріал дослідження (дібрані корпуси політичного й публіцистичного дискурсів), а також подано перелік публікацій.

У **вступі** обґрунтовано актуальність, мету, завдання дослідження; визначено об'єкт, предмет, дослідницький матеріал дисертації; розкрито методику роботи та її наукову новизну, винесені на захист положення, теоретичне значення і практичну цінність; зазначено дані про апробацію та публікації за темою дисертації, а також вказано відомості про її структуру й обсяг.

У першому розділі **“Теоретичні засади дослідження концепту ПОЛІТИКА”** (с. 22-66) описано філософські передумови вивчення феномену політики, деталізовано сучасний статус концепту у його осмисленні з позицій когнітивістики, синергетики й дискурсології та аргументовано ідею вивчення концепту ПОЛІТИКА на матеріалі корпусів як дібраних репрезентативних мінімоделей комунікації.

Другий розділ **“Методологія й методика дослідження концепту ПОЛІТИКА”** (с. 67-93) презентує два формати реконструкції польової моделі концепту – мережевий і матричний. Визначаються методики мережевої та матричної реконструкції польової моделі концепту ПОЛІТИКА в когнітивному та синергетичному вимірах американського дискурсу. Поряд із цим, автор зазначає конкретні принципи добору дослідницького матеріалу для запланованої розвідки.

Дисертантом розроблено власну унікальну методику для синергетичних студій концепту і запропоновано етапи її імплементації, яка безумовно буде корисною в подальших лінгвістичних розвідках.

На **першому етапі** будуються матричні моделі концепту ПОЛІТИКА в словниковому ракурсі американського англомовного середовища (теоретично-абстрагований ракурс), в якому відзначені два субетапи. По-перше, відбираються дефініції слова *politics* із 15 англомовних тлумачних словників, де за методикою компонентного аналізу встановлюються імпліцитно виражена інтегральна й експліцитно виражені диференційні семи концепту ПОЛІТИКА. По-друге, наголошується на важливості вузькогалузевого осмислення ПОЛІТИКИ з точки зору політологів, які резюмують дані про соціальні інституції і публікують спеціальні лексикографічні видання з тлумаченнями суспільних феноменів.

Другий етап відзначений побудовою матричних моделей концепту ПОЛІТИКА в дискурсивному ракурсі американського англомовного середовища (практично-апробований ракурс). Зокрема, матеріал охоплює

політичний і публіцистичний дискурси, тезаурусно-ідіоматичні джерела і виконується у три субетапи. На **першому субетапі** опрацьовуються 300 висловлювань 45 президентів США за допомогою методики логічних предикатів із абстрагуванням результатів до інтегральної та диференційних сем, що тотожні домену-профілю та доменам-базі. Відповідно, семи тематично відсортовуються і формують доменний мікропростір концепту як його ЛСП-наповнення. Матеріал **другого субетапу** складає 180 цитат 138 знаменитостей із виведенням матриці доменів концепту ПОЛІТИКА. Щодо **третього субетапу**, то тезаурусні й ідіоматичні словники (8 одиниць) модифікують мікропростори доменних баз, чому слугує ресортування їхніх ЛСП-наповнень за тезаурусним і тематико-асоціативним принципами. Із тезаурусних джерел добираються синоніми до лексеми *politics*, з ідіоматичних – ідіоми подібних до ПОЛІТИКИ концептів, які вилучені з відповідних тематичних словникових рубрик.

Третій етап складає зонально-польова стратифікація матриць концепту ПОЛІТИКА, згенерованих у словниковому та дискурсивному ракурсах американської свідомості, їхній аналіз на подібність. Отримані 5 матриць концепту ПОЛІТИКА (2 словникові, 3 дискурсивні) транслюються в геометричну форму, після чого зображуються на площині й у просторі як польові зони концепту за формулою “ядро – ближня – дальня – крайня периферія” із відповідними принципами стратифікації цих матриць.

На **четвертому етапі** резюмуються результати всього дослідження: визначається роль словникового й дискурсивного ракурсів у реконструкції полів ПОЛІТИКИ, ступінь акцентуації в них найбільш суттєвого змісту в концепті для сучасного американського соціуму (валоризація ПОЛІТИКИ за **когнітивною операцією проміантності**). Встановлюється, наскільки дискурс як практична сфера актуалізації концепту ПОЛІТИКА відрізняється від словника як теоретично-абстрагованого аналога.

У третьому розділі “**Когнітивний вимір концепту ПОЛІТИКА**” (с. 94-139) проаналізовано корпусний матеріал із побудовою мережевої концептуальної моделі ПОЛІТИКИ, що операціями когнітивної інтерпретації і проміантності транслюється в польову модель для визначення постфактум, які саме валоративні преференції виявляє соціум США на сучасній стадії динамічного переосмислення концепту ПОЛІТИКА.

Так, стверджується, що концептуальна модель інформаційно-денотативного значення ПОЛІТИКИ в американській свідомості формується 26 пропозиційними схемами п’яти базових фреймів (5 буттєвих, 17 акціональних, 1 посесивна, 1 компаративна, 2 ідентифікаційні). Польова організація концепту ПОЛІТИКА становить 25,8% (ядро) та 74,2% (периферія: 28,4% – ближня, 29% – дальня, 16,8% – крайня).

Доробок четвертого розділу “**Синергетичний вимір концепту ПОЛІТИКА**” (с. 140-201) відзначений компонентним аналізом корпусного матеріалу та визначенням в ньому логічних предикатів із побудовою доменних матриць концепту ПОЛІТИКА, опрацьованих когнітивною інтерпретацією та проміантністю, що надалі конвертуються в геометричну

польову форму із витримкою механізмів самоподібної організації. Паралельно встановлюються ціннісні пріоритети в динамічному переосмисленні концепту ПОЛІТИКА сучасною американською свідомістю.

Синергетичний вимір динамічності концепту ПОЛІТИКА вивчався в матричному форматі. Степановим В.В. було проаналізовано дефініції слова *politics* із лінгвістичних і політичних словників; президентські й публіцистичні контексти, тезауруси й ідіоми про ПОЛІТИКУ. У результаті наголошується, що матричний формат концепту ПОЛІТИКА як активованої в американській свідомості інформації динамічно відтворюється макроніменклатурою 7 доменів, упорядкованою за принципом “база – профіль”: імпліцитний домен УПРАВЛІННЯ описується шістьма іншими експліцитними доменами.

Ідентичність вищих доменів говорить про тенденцію концепту-системи до самоподібності, і вона реалізується збереженням схожих пропозиційних зв'язків між компонентами матриць, стратифікованих на ядро (словниково-тлумачний ракурс) і периферію (дискурсивний ракурс). Стабільна витримка в матрицях фреймових пропозицій акціонально-каузативного характеру засвідчує постійні прагнення американців переосмислити ПОЛІТИКУ в сенсі прагматизму, що слугує головним параметром самоорганізації однойменного концепту в процесі його еволюції.

Візуально доведено, що за динамічного осмислення у свідомості американського соціуму ПОЛІТИКА-система самоподібно реорганізується за гомотетичним перетворенням подібності в процесі польової стратифікації від вихідної матриці (лінгвістичної підзони ядра) до кінцевої (крайньої периферії). На площині такий процес аналогічний гомотетії 6-кутників, у просторі – 6-кутних пірамід як відповідних полів-матриць концепту.

Переконаливими виглядають і суто кількісні зміни мікропростору (число субдоменів). Так, за переходу від ядра до периферії найбільш контрастно в кількісному відношенні змінювалися субелементи домену ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ: 2 (лінгвістичні словники) – 6 (політичні словники) – 27 (президентський корпус) – 23 (публіцистичний корпус) – 3 (тезауруси та ідіоми). Контраст лексикографічно-дискурсивних кореляцій свідчить про те, що закладена у свідомості теорія-ядро на практиці-периферії реалізується неоднорідно, обумовлена низкою обставин, тому і залучає нові різновиди ІНСТРУМЕНТУ, відмінні від матриць ядра. Операція промінантності встановлює в дискурсі найбільш актуальні ІНСТРУМЕНТИ, застосовані американським соціумом для впливу на УПРАВЛІННЯ: а) за президентами – НАПОЛЕГЛИВІСТЬ, ДОТРИМАННЯ МОРАЛІ, СОЦІАЛЬНА РІВНІСТЬ (48, 37, 31 із 380 відповідно); б) за знаменитостями – НЕХТУВАННЯ МОРАЛЮ (35 із 177), що доводить важливість ІНСТРУМЕНТІВ, орієнтованих на добробут.

Відзначено, що трансформації від ядра до периферії виявили домени СФЕРА / ОБ'ЄКТ, СПОСІБ, ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ. СФЕРА / ОБ'ЄКТ транслюється в ОБСТАВИНИ, і мікроструктура домену, крім локального, поповнюється темпорально-кондиціональним аспектом. Їхня релевантність у реалізації УПРАВЛІННЯ по-різному відтворена в дискурсах: у президентських

контекстах домінує ЧАС / УМОВА (85 із 276 випадків фіксації домену ОБСТАВИНИ), у публіцистичних – СФЕРА (136 із 279). Звідси, в публіцистичному колі увага акцентована на опис суспільних подій із позиції “Де?”, у політичному – із позиції “Коли? / У якому разі?”. Відповідно, СПОСІБ перейшов у РЕЗУЛЬТАТ УПРАВЛІННЯ. Він ширший за змістом: субдомени НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ, УПЕРЕДЖЕНІСТЬ конвертувалися в СУСПІЛЬНИЙ ПРОГРЕС, ЗИСК, інтегруючись у субдомен МЕТА, окрім якого РЕЗУЛЬТАТ охопив і НАСЛІДОК УПРАВЛІННЯ. Дискурсивна проміантність реєструє найбільш акцентовані елементи для МЕТИ і НАСЛІДКУ в межах цілісного РЕЗУЛЬТАТУ: а) за президентами – СУСПІЛЬНИЙ ПРОГРЕС (105 із 228), ПОКРАЩЕННЯ і ПОГІРШЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ (42 і 45 із 228); б) за знаменитостями – ЗИСК (42 із 141), ПОГІРШЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ (32 із 141).

Наголошується, що найпомітніших якісних еволюційних змін зазнає домен ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ. Ядерні субдомени ЧЕСНІСТЬ, НЕЧЕСНІСТЬ, КОМПРОМІСНА ЧЕСНІСТЬ / НЕЧЕСНІСТЬ у периферії переходять у НЕЙТРАЛЬНУ, ВИСОКУ, ПОМІРНУ / КРИТИЧНУ і НИЗЬКУ ОЦІНКУ домену ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ УПРАВЛІННЯ. Реформація ОЦІНКИ провокує зміну вектора валоризації УПРАВЛІННЯ. Якщо в ядрі ОЦІНКА виступає суто автономним доменом, вказуючи на ЧЕСНІСТЬ, НЕЧЕСНІСТЬ, КОМПРОМІСНУ ЧЕСНІСТЬ / НЕЧЕСНІСТЬ як окремі аспекти імплементації УПРАВЛІННЯ, то в периферії ОЦІНКА є службовим доменом, котрий описує з валоративного ракурсу реалізацію всіх елементів системи-матриці ПОЛІТИКИ: і ФОРМА, і СУБ’ЄКТ, і ОБСТАВИНИ, і ІНСТРУМЕНТ, і РЕЗУЛЬТАТ експлікуються крізь призму конкретної ОЦІНКИ.

Щодо проміантності параметрів УПРАВЛІННЯ через оцінну парадигму, то вона окреслює загальні тенденції валоризації концепту ПОЛІТИКА у дискурсах і підтверджується кількісними показниками:

1) у президентському корпусі баланс валоративно акцентованих доменів із всіх 1218 випадків (100%) становить 804 (66%) за НЕЙТРАЛЬНОЮ ОЦІНКОЮ, 259 (21%) – ВИСОКОЮ, 38 (3%) – ПОМІРНОЮ / КРИТИЧНОЮ, 117 (10%) – НИЗЬКОЮ. Акцентованість без НЕЙТРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ (414 випадків, 100%): 63% (ВИСОКА), 9% (ПОМІРНА / КРИТИЧНА), 28% (НИЗЬКА). Останнє засвідчує інтенсивне прагнення політиків висвітлити ПОЛІТИКУ в якомога кращому світлі, хоча й робиться вказівка на недоліки;

2) у публіцистичному корпусі баланс валоративно акцентованих доменів із всіх 849 випадків (100%) становить 598 (70%) за НЕЙТРАЛЬНОЮ ОЦІНКОЮ, 76 (9%) – ВИСОКОЮ, 52 (6%) – ПОМІРНОЮ / КРИТИЧНОЮ, 123 (15%) – НИЗЬКОЮ. Акцентованість без НЕЙТРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ (251 випадків, 100%): 30% (ВИСОКА), 21% (ПОМІРНА / КРИТИЧНА), 49% (НИЗЬКА). Звідси, слова чиновників про ПОЛІТИКУ не завжди відповідають дійсності, чому слугує стороння валоризація УПРАВЛІННЯ, коли визначаються і переваги, і недоліки виконаних дій із фокусом на останні (вірогідно, як заклик не допускати помилки в майбутньому).

Засвідчено, що разом із загальними закономірностями в акцентуації матриць, операція промінантності ідентифікує градовану валоризацію окремих доменів. Так, найвищі промінантні тенденції в обох дискурсах зазнав домен ІНСТРУМЕНТ. Співвідношення показників його ступеневої евалюації регламентоване таким чином:

1) для президентів (із 380 випадків, 100%) – 193 (51%) за ВИСОКОЮ ОЦІНКОЮ, 26 (7%) за ПОМІРНОЮ / КРИТИЧНОЮ, 83 (22%) за НИЗЬКОЮ, 78 (20%) за НЕЙТРАЛЬНОЮ;

2) для знаменитостей (із 177 випадків, 100%) – 36 (20%) за ВИСОКОЮ ОЦІНКОЮ, 28 (16%) за ПОМІРНОЮ / КРИТИЧНОЮ, 59 (33%) за НИЗЬКОЮ, 54 (31%) за НЕЙТРАЛЬНОЮ.

Таким чином, на наш погляд, Степанов В.В. робить влучний висновок про те, що в дискурсі динамізм концепту ПОЛІТИКА в когнітивному й синергетичному вимірах американської свідомості фактично проявляє себе як постійне переосмислення поглядів на емпірично акумульоване прагматичне управління соціумом заради його колективного блага, що повторно ревалоризується в майбутніх стадіях дискурсу, візуалізуючись у формі польової моделі. Саме в цьому полягає рушійний чинник самоподібної еволюції концепту ПОЛІТИКА в американській свідомості.

Слід відзначити логічність, гарну структурованість і виваженість, з якими виконано дослідження. Висновкова частина дисертаційної праці корелює з поставленими завданнями у вступі.

У критичній частині відгуку хотілося б звернути увагу на ті моменти, що, на нашу думку, є дискусійними і потребують роз'яснення.

1. Дисертаційне дослідження виконано на базі сучасного американського англомовного дискурсу. Але виникає питання: чому в синергетичному розділі (с. 154-173) публіцистичний дискурс охоплює ХХ-ХХІ ст., а політичний – ХVІІІ-ХХІ ст.? Чи можна вважати дискурс ХVІІІ ст. “сучасним”?

2. Для аналізу політичного дискурсу (с. 154-164) використано 300 цитат (від 45 президентів США), а публіцистичного (с. 164-173) – 180 (від 138 селебреті США). Чим можна пояснити розбіжність, що знаменитостей у три рази більше, ніж президентів? І взагалі, чи могло це вплинути на репрезентативність укладених корпусів піл час дослідження концепту ПОЛІТИКА і певним чином відобразитися на результатах дослідження?

3. Чому політичний дискурс охоплює саме 45 президентів, якщо станом на 2021 рік їх всього 46? Чому не враховані висловлювання чинного президента США Джо Байдена (принаймні хоч декілька)?

4. Наразі маємо календарний 2021 рік. Чому в когнітивному розділі (с. 94-139) вибірка контекстів із корпусу СОСА обмежена кінцем 2017 року? Адже відомо, що цей корпус поповнюється новими даними щороку і останнє оновлення було в 2020 році.

5. Дисертаційна праця також не позбавлена деяких технічних огріхів, стилістичних неточностей. Хотілося б почути роз'яснення щодо принципу текстових цитувань (який саме спосіб був використаний: абетковий,

хронологічний чи за особистим внеском вченого у дослідницьку проблематику). Наприклад, алфавітне цитування було витримано не в повному обсязі (стор. 13, 14, 32, 33, 35, 47, 48, 50, 51, 52, 67, 72 та ін.).

Враховуючи **апробацію** дослідження на наукових і науково-практичних конференціях (7 міжнародних; 2 всеукраїнські) та 12 наукових публікацій, де представлені основні результати (3 статті у закордонних фахових виданнях, 6 статей в українських фахових виданнях, 3 тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій), вважаємо, що рецензована дисертація є самостійною, завершеною науковою працею, яка розкриває сутність лінгвосинергетичного аспекту концепту ПОЛІТИКА в сучасному американському англомовному дискурсі.

Отже, дисертація Степанова Віталія Валерійовича “Лінгвосинергетичний аспект концепту ПОЛІТИКА в сучасному американському англомовному дискурсі” заслуговує на присудження її автору ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, як така, що відповідає пунктам 9-18 “Порядку проведення експерименту з присудження доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів від 6 березня 2019 р. № 167”.

Офіційний опонент:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства
і германістики Національного
педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

Олена Балабан

